

В Нідерландах темний і скромний одяг стає "маркером" не лише релігійним, що свідчить про належність власника до протестантів, але й соціальним – такий одяг відрізняє бюргерів від селян. Цей поділ зберігається і протягом наступного, XVII ст., коли темний, неясний одяг буде приналежністю містянина на протилежність різнокольоровій одежі селян [12, р. 213]. В такий спосіб "хромоклазм", відкинення кольорового, став невід'ємною частиною повсякденного життя суспільства, співіснуючи, тим не менш, із більш консервативними селянськими традиціями.

Підводячи підсумки даного дослідження зазначимо, що основи "хромофобії" – негативного ставлення до кольорового, перед усім до кольорового одягу, були закладені вже гуманістами – С. Брантом, Е. Роттердамським, У. фон Гуттенем, які, обурені різнобарвністю "моди ландскнехтів", виступили різко проти "нових звичаїв", і в сатиричній формі засудили надмірну зніженість та розбещеність сучасників, спричинені, на думку гуманістів, саме розкішним та різнокольоровим одягом.

"Хромофобні" настрої гуманістів були підтримані і реформаторами – Ф. Меланхтоном та, трохи пізніше, Ж. Кальвіном. Основні тези, що їх висували реформатори, зводились до наступного: різнобарвне та різнорідне вбрання є свідченням "монструозності" душі того, хто її носить, адже "людину робить одяг" (Ф. Меланхтон); одяг має бути одноманітним та скромним (Ф. Меланхтон); демонстрація розкоші різнокольоровою одежею – це "дитячі забавки", не гідні християнина (Ж. Кальвін), за що ті, хто його носить, мають бути покарані як порушники міського спокою (Ж. Кальвін).

Теорія була впроваджена на практиці як адміністративним шляхом (у випадку Женеві та Аппенцелле), або перейнята добровільно тими, хто поділяв погляди реформаторів та хто бажав відокремитись від розкошів "папістів" (як це сталося в численних містах Німеччини, Нідерландів та Швейцарії). Адепти реформаційного "хромоклазму" надавали перевагу чорному, коричнево-

му одягу з елементами білого, відмовившись від яскравих, насичених кольорів. Такі практики були втілені, в першу чергу, в портретному живописі, де прихильники Реформації були зображені в скромних, темних одягах "стриманими та повними гідності" (ван Мандер).

Нова етика кольору, запропонована реформаторами-"хромокластами" формувалась навколо вісі "чорний-коричневий-білий" і надовго стала основою "дресс-коду" для послідовників нового вчення.

Список використаних джерел

1. Гуттен У. фон. Разбойники / У. фон Гуттен // Библиотека всемирной литературы. Серия первая. – М., 1971. – Т. 33. – С. 630–680.
2. Роттердамский Э. Разговоры запросто / Э. Роттердамский. – М., 1969.
3. Batchelor D. Chromophobia / D. Batchelor. – London : Reaktion Books Ltd, 2000.
4. Battles F. L. Interpreting John Calvin / F. L. Battles. – Grand Rapids, 1997.
5. Brant S. Stultifera navis / S. Brant. – Basle, 1497.
6. Christin O. Une révolution symbolique. L'iconoclasme huguenot et la reconstruction catholique / O. Christin. – Paris, 1991.
7. Corpus reformationum. Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia. – Halle, 1871. – Vol. XXXVIII.
8. Gibson W. S. Pieter Brueghel and the Art of Laughter / W. S. Gibson. – Berkeley ; Los Angeles ; London, 2006.
9. Gibson W. S. The Anabaptists / W. S. Gibson. – London, 2013.
10. Jongenelen B. Comic Drama in the Low countries. A critical anthology / B. Jongenelen, B. Parsons. – Cambridge, 2012. – С. 1450–1560.
11. Melanchton P. De Vestitu / P. Melanchton // Corpus Reformationum. – Halle, 1843. – Vol. XI. – P. 139–149.
12. Miedema H. Realism and comic mode: the peasant / H. Miedema // Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art. – 1977. – Vol. 9, No. 4. – P. 205–219.
13. Pastoureaux M. L'Eglise et la couleur, des origines à la Réforme / M. Pastoureaux // Bibliothèque de l'école des chartes. – 1989. – No. 147. – P. 203–230.
14. Pastoureaux M. Noir. Histoire d'une couleur / M. Pastoureaux. – Paris : Editions du Seuil, 2008.
15. Pleij H. Colors demonic and divine. Shades of meaning in the Middle Ages and after / H. Pleij. – New York : Columbia University Press, 2004.
16. Wandel L. P. Voracious idols & violent hands. Iconoclasm in Reformation Zurich, Strasbourg and Basel / L. P. Wandel. – Cambridge, 1999.

Надійшла до редколегії 11.03.14

С. Ковбасюк, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"ХРОМОКЛАЗМ" ВРЕМЕН РЕФОРМАЦИИ: ГЕНЕЗИС, ТЕОРИЯ И ПРАКТИКИ (1490 – 1580-е)

Анализируется "цветоборчество" ("хромоклазм") времен Реформации, его интеллектуальные истоки, теория и практическое воплощение в городах Германии, Швейцарии и Нидерландов.

Ключевые слова: хромоклазм, хромофобия, Реформация, Ф. Меланхтон, Ж. Кальвин.

S. Kovbasiuk, Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"CHROMOCLASME" OF THE REFORMATION EPOCH: GENESIS, THEORY AND PRACTICES (1490 – 1580s)

This paper analyzes the chromoclasme of the Reformation epoch, its intellectual origins, theory and practical implementation in cities of Germany, Switzerland and the Netherlands.

Keywords: chromoclasme, chromophobia, Reformation, P. Melanchthon, J. Calvin.

УДК 327(43) "200"

В. Козлітін, д-р іст. наук, проф.

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ СЕРБІЇ ДО ЄВРОСОЮЗУ (1991–2006)

Проаналізовано відносини між Сербією (у складі Союзу Республік Югославії) і Європейським Союзом, основні етапи й тенденції соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку Сербії, її міжнародне становище й зовнішню політику впродовж 1991 – 2006 рр. Основну увагу зосереджено на 2000–2006 рр. Виокремлено та охарактеризовано три основні періоди на шляху Сербії до Європейського Союзу: 1991–2000 рр. – конфронтація між СРЮ та ЄС, 2000–2003 рр. – активне зближення, 2004 – червень 2006 р. – охолодження у відносинах Сербії та ЄС. Висвітлено внутрішньополітичну боротьбу в Сербії щодо вибору нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації. Розглянуто основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу. Розкрито перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС. Прослідковано еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Ключові слова: Сербія, Союзна республіка Югославія (СРЮ), Європейський Союз (ЄС), відносини, інтеграція.

Постановка проблеми. Сербія як одна з найвпливовіших держав Західних Балкан відіграє важливу роль

у структурі зовнішньої політики Європейського Союзу, США та Російської Федерації. Від ситуації в Сербії, ре-

гіоні Західних Балкан, залежить стабільність на європейському просторі. Після краху авторитарного режиму С. Милошевича Сербія проголосила стратегічний курс на зближення з Євросоюзом. Головним напрямом зовнішньої політики України є також інтеграція до структур ЄС. Тому наукове дослідження досвіду Сербії в реалізації цього курсу є важливим і актуальним для українського суспільства.

Мета статті полягає у спробі стисло проаналізувати відносини між Сербією та ЄС протягом 1991 – 2006 рр., висвітлити внутрішньополітичну боротьбу в Сербії щодо вибору нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації, розглянути основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу, розкрити перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС, прослідкувати еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія і практика інтеграції Сербії до ЄС досліджується насамперед у Сербії та деяких країнах-членах ЄС [10, 12, 13, 19, 20]. Особливу увагу привертає спільне дослідження "Відносини між Сербією і Європейським Союзом. Історія та перспективи", здійснене співробітниками Центрально-Європейського університету (Будапешт) і Факультету економіки, фінансів і адміністрування (Белград) [16]. У вітчизняній історіографії відсутні спеціальні наукові дослідження відносин СРЮ та ЄС упродовж 1991 – 2006 рр. Українські вчені зробили лише перші кроки до наукового дослідження цієї теми [7].

Джерельну базу статті становлять міжнародно-правові акти євроінтеграційного змісту; документи Європейського Союзу щодо відносин із СРЮ; документи парламенту та уряду Сербії [2, 3, 4, 9, 11, 14, 15, 17, 18]. Важлива інформація міститься в сербській, російській та українській періодиці.

У статті досліджуються події з 1991 – 1992 рр. (розпад СРЮ та утворення СРЮ) до розпаду Державного утворення "СіЧ" у червні 2006 р.

Основні результати дослідження. Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (СФРЮ), у складі якої до 1991 р. перебувала Сербія, першою із соціалістичних країн ще 1967 року встановила офіційні відносини з Європейським економічним співтовариством (ЄЕС). 1983 року СФРЮ отримала статус "спеціального і привілейованого сусіда" ЄЕС. У жовтні 1989 р. Югославія подала заявку на асоційоване членство в ЄЕС. Упродовж 80-х років економічні, політичні й культурні взаємозв'язки між СФРЮ та ЄЕС були більш інтенсивними і продуктивними, аніж в інших країнах Центрально-Східної Європи [16, р. 22].

На перших багатопартійних виборах до республіканських парламентів 1990 року в більшості республік СФРЮ перемогли антикомуністичні політичні сили. Лише в Сербії та Чорногорії комуністи, які реформували свою партію в Соціалістичну партію Сербії (СПС) і Демократичну партію соціалістів Чорногорії (ДПСЧ), отримали підтримку більшості населення і залишилися при владі. Після виборів зі складу СФРЮ вийшли Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Македонія. Наприкінці 1991 р. – на початку 1992 р. країни-члени Європейського союзу (ЄС) визнали факт розпаду Югославської федерації. У листопаді 1991 р. Європейська комісія скасувала Угоду про співпрацю з СФРЮ, але в Белграді залишилась на місці делегація ЄЕС на рівні повірених у справах.

До липня 1997 р. президентом Сербії був лідер СПС Слободан Милошевич. До 1994 р. Сербія, намагаючись об'єднати навколо себе території з компактним проживанням сербів, брала участь у всіх воєнних конфліктах і війнах на території колишньої СФРЮ. Ця політика Сер-

бії призвела до розриву відносин і відкритої конфронтації з європейськими країнами. Восени 1991 р. – навесні 1992 р. було запроваджено широкомасштабні торгово-економічні санкції ООН і ЄС проти Сербії.

27 квітня 1992 р. було утворено Союзу Республік Югославія (СРЮ) у складі Сербії і Чорногорії. У вересні цього ж року Рада Безпеки ООН (РБ ООН) виключила СРЮ з ООН, а 25 травня 1993 р. створила Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ), який мав організувати судові переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії. Країна опинилася в цілковитій міжнародній ізоляції.

Розрив традиційних економічних зв'язків, участь у воєнних діях на території сусідніх, уже суверенних держав, торгово-економічні санкції ООН спричинили небачений загальний спад виробництва в Сербії, неконтрольовану грошову емісію, гіперінфляцію, повний розлад фінансової системи, різке зниження життєвого рівня більшості населення, посилення соціального розшарування тощо. Громадянські війни в Хорватії, Боснії і Герцеговині, масові потоки сербських біженців із цих країн призвели до нагнітання національної поляризації, живили націоналістичні настрої в сербському суспільстві. Реформування країни призупинилось.

Упродовж 1992 – 1997 рр. на парламентських виборах у Сербії найбільшу підтримку виборців мали три політичні партії: Соціалістична партія Сербії, Сербська радикальна партія (СРП) і Сербський рух оновлення (СРО). СРП одна формувала уряди Сербії. До 1995 р. майже 60 % політичної еліти Сербії були колишніми членами СКЮ, а 39,5 % мали понад 10 років партійного стажу [6].

1995 року закінчення війн у Хорватії, Боснії і Герцеговині, укладення Дейтонських і Паризьких мирних угод створили умови для зміни політичної ситуації та економічного відродження Сербії і Чорногорії. СРЮ зробила перші кроки з нормалізації відносин із колишніми югославськими республіками і світовим співтовариством загалом. 9 квітня 1996 р. ухвалено Декларацію ЄС про визнання СРЮ з боку держав-членів ЄС. 25 липня 1996 р. Рада ЄС ухвалила постанову про допомогу в реконструкції країн колишньої Югославії [16, р. 87]. У жовтні цього ж року РБ ООН скасувала більшість санкцій щодо СРЮ. 9 грудня 1996 р. скасовано санкції ЄС стосовно СРЮ. 1997 року Рада ЄС задекларувала нову регіональну політику на Балканах і цим створила умови для відновлення двосторонніх відносин із країнами регіону [16, р. 88]. Дипломатичні відносини між ЄС і СРЮ знову підвищилися до рівня послів. Відновилася торгівля між СРЮ і ЄС. Однак конфронтація між Сербією й країнами Заходу залишалась.

1997 року С.Милошевича обрано президентом СРЮ, а президентом Сербії став соціаліст М. Милутинович, один із найближчих соратників С. Милошевича.

У 1997 – 2000 рр. ускладнилися відносини в межах югославської федерації між Сербією і Чорногорією. На президентських виборах у Чорногорії 5 жовтня 1997 р. переміг М. Джуканович, лідер ДПСЧ. У 1996 – 1997 рр. ця партія стала на ліберальні, демократичні, проєвропейські позиції. М. Джуканович виступив із критикою політичного курсу президента С. Милошевича й союзного уряду М. Булатовича, що в кінцевому підсумку спричинило бойкот чорногорською владою федерального центру. Белград, своєю чергою, не визнав ані президентства М. Джукановича, ані новий склад чорногорського парламенту. 1998 року Чорногорія зажадала від Сербії визнати за нею право на самостійну зовнішню політику, а згодом і повну незалежність. Відтак розпочалася криза югославської федерації, яка ще більше

загострилася в березні 1999 р. з початком збройної акції НАТО проти Югославії.

1997 року в СРЮ дещо активізувались економічні реформи. Сербська Скупщина ухвалила закони про приватизацію, іноземні інвестиції, засади податкової політики, митні тарифи, трудові відносини тощо, спрямовані на пристосування економічної системи до ринкових методів господарювання. Наприкінці року в СРЮ намітилося збільшення обсягів виробництва та експорту до європейських країн, розпочалося оздоровлення банківської системи. Проте рівень безробіття залишався високим – до 30 %.

На початку 1998 р. загострилося становище в Косові. Утворена 1997 року Армія визволення Косова (ABK) розпочала збройну боротьбу за незалежність краю від Белграда. У відповідь сербський уряд розпочав воєнно-поліцейську операцію проти ABK, фактично – проти албанського населення Косова. Захід вимагав від сербської влади припинити репресії проти албанського населення Косова і запропонував план мирного врегулювання "косівської проблеми", яким передбачалося надання максимальної автономії краю і вивід сербських військ із його території. Однак перемовини між сербами і косівськими албанцями за участі ЄС закінчились невдало. Відносини між СРЮ та ЄС знову погіршились.

У березні – липні 1999 р. війська НАТО здійснили воєнно-повітряну операцію проти СРЮ, що мала за мету припинення косівського конфлікту. Югославська армія й поліція змушені були залишити Косово. Контроль над краєм передавався адміністрації ООН і міжнародним миротворчим силам під командуванням НАТО. Фактично край перейшов під управління косівських албанців. Понад 200 тис. косівських сербів залишили свої домівки в Косові. Багато з них осіли на території Сербії, де кількість переміщених осіб досягла 800 тис., а кількість безробітних – майже 500 тис. осіб [5]. Конфронтація керівництва СРЮ зі світовою спільнотою ще більше посилювалась.

Поразка СРЮ у війні проти НАТО прискорила зміни в суспільній свідомості громадян Сербії: значна частина сербів внутрішньо змирилась із втратою Косова, звільнилася від націоналістичних настроїв, утопічних великосербських планів, певною мірою розчарувалась в Росії і переорієнтувалась на Європу.

1999 року ЄС запропонував країнам Балканського півострова нову регіональну політику, що дістала назву "Процес стабілізації та асоціації". Її головна мета полягала у стимулюванні зближення балканських країн з ЄС. Значна увага приділялася відновленню і поглибленню регіональної співпраці. 30 липня 1999 р. на зустрічі в Сараєво глави держав та урядів ЄС, інших держав схвалили Пакт стабільності для Південно-Східної Європи, спрямований на підтримку країн регіону в їх прагненні встановлення миру, зміцненні демократичних політичних систем, дотриманні прав людини, відродженні економіки й підтримки вільного ринку, поетапному зближенні народів Балканського півострова з рештою Європи. ЄС запропонував країнам Західних Балкан проект стандартної Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА), що відповідав копенгагенським (1993 р.) критеріям вступу до ЄС. Усе це створювало підвалини для початку відновлення відносин між Сербією та ЄС. Розпочалися двосторонні перемовини між СРЮ та окремими країнами-членами ЄС.

Наприкінці 1999 р. – у першій половині 2000 р. в сербському суспільстві невдоволення урядом стало масовим, слабшав авторитет і вплив СПС, активізувалась діяльність опозиції.

У результаті позачергових президентських виборів у СРЮ 24 вересня 2000 р. і так званої "бульдозерної революції" 5 – 6 жовтня президентом СРЮ став кандидат опозиційного блоку "Демократична опозиція Сербії" (ДОС), лідер Демократичної партії Сербії (ДПС) Воїслав Коштуніца. У жовтні цього ж року сформовано перехідний кабінет міністрів Сербії із представників ДОС, СРО й СПС. Прем'єр-міністром став один із лідерів Демократичної партії (ДП) – Зоран Джинджич. Зміна влади в Сербії завершилась у грудні 2000 р., коли там відбулися дочасні парламентські вибори, за результатами яких ДОС отримала 64% голосів, а СПС – 12,8% голосів виборців. Уперше СПС поступилася першим місцем. 25 січня 2001 р. сформовано новий коаліційний уряд Сербії, очолений З. Джинджичем [4]. До влади в Сербії стали ліберально-демократичні політичні сили. Країна вступила на шлях демократичного розвитку, переходу від авторитаризму до класичної європейської демократії.

Зміна влади значно загострила політичну ситуацію в країні. Сербія опинилась на роздоріжжі. Президентом Сербії залишався представник СПС М. Милутинович. Усі керівні посади обіймали соціалісти, прихильники і ставленики С. Милошевича. Керівництво Чорногорії не визнало результати президентських виборів восени 2000 р., відмовилося брати участь у формуванні союзного уряду і взяло курс на вихід із федерації.

Першочерговим завданням нової ліберально-демократичної влади стала стабілізація політичної ситуації в країні. Прем'єр-міністр З. Джинджич реформував силові структури, позбавив керівних посад деяких ставлеників С. Милошевича, намагався перебрати контроль над державними підприємствами від людей, наближених до попереднього президента. Водночас президент СРЮ В. Коштуніца заради лояльності армії та поліції змушений був пообіцяти відмовитися від співпраці з Гаазьким трибуналом, допустити прихильників С. Милошевича до участі в політичному житті країни.

У цей час Сербія була середньо розвинутою індустріально-аграрною країною. 2001 року в приватному секторі вироблялося понад 42% ВВП, на змішаних підприємствах – 30, державних і суспільних – 28%. ВВП на душу населення становив 1,2 тис. дол. США. 2002 року обсяг виробництва становив 45% від рівня 1990 р. Рівень безробіття сягав 25%. Життєвий рівень упродовж 90-х років різко знизився, основна частина населення опинилась на межі виживання. 2001 року кількість переселенців у Сербії становила 452 тис., із них 377 тис. мали статус біженців. Кілька мільйонів сербів перебувало поза межами країни, в основному в європейських країнах. Прямі іноземні інвестиції були незначними. Зовнішній борг СРЮ у грудні 2002 р. становив 8,6 млрд. дол. США. Закінчену загальну або спеціальну середню освіту мали 30 %, вищу – 4% осіб, старших за 15 років [8]. Сербія значно відставала за рівнем загальноцивілізаційного розвитку від передових західноєвропейських країн.

Сербський уряд прем'єр-міністра З. Джинджича оголосив інтеграцію в ЄС як перше і найважливіше завдання у своїй зовнішній політиці. 2000 року йому вдалося нормалізувати відносини Сербії з більшістю країн Заходу, Росією й багатьма країнами світу. ООН та ЄС скасували всі міжнародні санкції проти СРЮ. Відновилося членство Сербії в ООН, міжнародних економічних організаціях. 27 листопада 2000 р. президент СРЮ В. Коштуніца підписав у Відні три основоположних документи ОБСЄ: Гельсінський Заключний акт 1975 р., Паризьку хартію 1990 р. і Стамбульську хартію європейської безпеки 1999 р. У грудні 2000 р. СРЮ відновила своє членство у МВФ, травні 2001 р. – приєдналася до Всесвітнього банку та Європейського банку реконст-

рукції й розвитку. ЄС скасував більшу частину європейських економічних санкцій.

Розпочалась нормалізація торгово-економічних відносин із західними країнами і колишніми республіками СФРЮ. Восени 2000 р. нормалізувалися відносини, відновилися політичний діалог і співпраця Сербії з Євросоюзом. Упродовж 2001 – 2002 рр. було скасовано або реструктуризовано значну частину зовнішнього боргу країни. У червні 2001 р. в Брюсселі ЄС і Світовий банк організували міжнародну конференцію для підтримки змін в СРЮ, на якій було ухвалено рішення надати країні приблизно 1,5 млрд. дол. США як безвідплатну допомогу і пільгові кредити впродовж двох років.

24 листопада 2000 р. в Загребі на саміті ЄС і західно-балканських країн СРЮ було офіційно включено в процес стабілізації та асоціації.

Важливим для Сербії стало підписання 25 листопада 2000 р. Рамкової угоди СРЮ – ЄС щодо виконання програми надання допомоги і підтримки СРЮ з боку ЄС, ратифікованої 31 березня 2003 р. [16, р. 23]. Це дало можливість СРЮ отримати окремі виняткові преференції у торгівлі з ЄС на п'ять років (до кінця 2005 р.): імпортне мито ліквідовано на 80% сербських товарів, що ввозились на територію ЄС [16, р. 33, 39]. Упродовж 2001 – 2006 рр. ЄС надавав фінансову допомогу Сербії в основному в межах програми CARDS, заснованої 1999 р. За цією програмою Сербія отримала майже 312 млн. євро на реалізацію понад 100 проектів [16, р. 55, 88]. У 2001 – 2004 рр. допомога ЄС зосереджувалася в основному на середньо- і довгостроковому інвестуванні в енергетику, сільське господарство, відновленні інфраструктури, розвитку малого і середнього підприємництва, заохоченні незалежних засобів масової інформації та інститутів громадянського суспільства, підтримці повернення та реінтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб, реформах місцевого самоврядування, охороні здоров'я, довкілля тощо [17]. Сербія була пріоритетною країною для Європейської ініціативи в галузі демократії та прав людини, екології та наукових досліджень [16, р. 56]. Загалом упродовж 2002 – 2004 рр. ЄС надав фінансову допомогу СРЮ майже в 1 млрд. євро [19, с. 75]. Надання такої допомоги обумовлювалося політичними вимогами у зміцненні демократичних інститутів, утвердженні верховенства закону, проведенні реформ державного управління, судової системи, боротьби проти корупції, захисті прав людини і меншин.

Восени 2000 р. СРЮ залучилася до перемовин між балканськими країнами та ЄС щодо угод про стабілізацію та асоціацію в межах реалізації Пакту стабільності для Південно-Східної Європи. Цими угодами передбачалося розширення торговельних зв'язків, економічна й фінансова допомога, сприяння демократизації та громадянському суспільству, гуманітарна допомога біженцям, співпраця в галузі юстиції та внутрішніх справ.

27 жовтня 2000 р. президент СРЮ В. Коштуніца здійснив свій перший офіційний міжнародний візит до Москви. У результаті перемовин з міністром закордонних справ Росії І. Ивановим і президентом В. Путіним було досягнуто домовленостей про "підтримку регулярного політичного діалогу на різних рівнях, включаючи вище державне керівництво". Основними політичними підсумками перемовин стала принципова згода Росії відновити поставки газу до СРЮ і вироблення взаємоприйнятних формул урегулювання сербської заборгованості. 2000 року між Сербією і Росією укладено договір про вільну торгівлю, ратифікований 10 серпня 2001 р. Для активізації економічних зв'язків прем'єр-міністр Сербії З. Джинджич 2 квітня 2001 р. відвідав Ро-

сію з робочим візитом, а 16 червня 2001 р. відбувся візит президента Росії В. Путіна в СРЮ.

Отже, восени 2000 р. міжнародна ізоляція СРЮ, що тривала майже вісім років, завершилась і розпочався процес реінтеграції СРЮ в міжнародне співтовариство.

Значні зусилля уряду З. Джинджича спрямовувались на відновлення економіки й прискорення економічної трансформації країни: завершення процесу приватизації, реформування фінансової, банківської й податкової систем. Скасовано адміністративний контроль над цінами майже на всі товари і послуги, зроблено кроки щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Модернізовано податкове законодавство і збільшено збір податків. Розпочато децентралізацію суспільних фінансів. Ухвалено нові закони про іноземні інвестиції, приватизацію суспільних і державних підприємств у Сербії тощо. Скасовано всі обмеження на участь у ній іноземних компаній. 2002 року державою продано понад 270 дрібних і середніх підприємств (на аукціонах) і 12 великих (шляхом тендерів) [8]. Для фінансування модернізаційних реформ уряд намагався залучити іноземні капіталовкладення.

У результаті реформ прискорився процес переходу від адміністративно-командної моделі економіки до ринкової. Уряду З. Джинджича вдалося досягти фінансової стабілізації і збільшення доходів населення. Інфляція знизилась із 86% 2000 року до 14% 2002 року. Середня реальна заробітна платня становила у грудні 2002 р. в перерахунку за офіційним курсом 142 дол. США, середня пенсія за віком – 135 дол. США, що було дещо більше вартості мінімального споживчого кошика [8].

Установлення ЄС у грудні 2000 р. пільгового митного режиму для Сербії сприяло збільшенню інвестицій в її економіку, активізації її торгівлі з країнами ЄС: у 2001 – 2002 рр. експорт Сербії до ЄС збільшився з 821 млн. дол. США, до 2,7 млрд. дол. США [13, с. 11]. 2002 року 50 % товарообігу СРЮ припадало на розвинуті західні країни, 42% – на країни з перехідною економікою, 6% – на країни, що розвиваються. Провідними зовнішньоторговельними партнерами Сербії і Чорногорії були Німеччина, Італія і Російська Федерація (РФ), частки яких в її товарообігу становили 13%, 11% і 10 % відповідно. РФ в основному поставляла до Сербії природний газ і нафту. Торговельне сальдо СРЮ у торгівлі з Росією було від'ємним [8].

Однак економічна й соціальна ситуація в СРЮ залишалася вкрай складною. Темпи економічного розвитку країни були незначними – на рівні 1 – 2%. Країна потребувала іноземних інвестицій, сучасної техніки і технологій. Економічні реформи, запроваджені в країні, були болісними для значної частини населення. Згідно із соціологічними опитуваннями, наприкінці 2002 р. головними проблемами Сербії 44 % громадян уважали бідність, безробіття, дорожнечу. 14 % сербів були невдоволені економічними реформами. Політичні проблеми бентежили 18 % громадян. Кримінальною обстановкою і корупцією переймалися 16 % опитаних. МТБЮ не довіряли 78 % опитаних (9 % довіряли) [1].

У процесі діяльності сербського уряду З. Джинджича виявилися розходження в поглядах із федеральною владою і президентом СРЮ В. Коштуніцею щодо шляхів, методів і темпів модернізації країни. На думку З. Джинджича, економічні реформи впроваджувались надто повільно. На фоні цього конфлікту навесні 2001 р. визначився остаточний розкол між Демократичною партією і Демократичною партією Сербії. Активізувалася внутрішньополітична боротьба, на яку впливали ЄС, США і Росія.

Однією з основних і найбільш болісних умов для просування Сербії на шляху до об'єднаної Європи ста-

ло питання її співпраці з МТКЮ в Гаазі. Виконуючи свої міжнародні зобов'язання, сербський уряд 1 квітня 2001 р. заарештував С. Милошевича за звинуваченням у корупції, розкраданні державних коштів і зловживанні владою. 28 червня цього ж року сербський уряд, за ініціатииви З. Джинджича, таємно передав С. Милошевича Гаазькому міжнародному трибуналу. Цей крок уряду збурих значну частину сербської громадськості. Президент СРЮ В. Коштуніца висловив незгоду з рішенням сербського уряду, а очолювана ним Демократична партія Сербії вийшла з єдиної парламентської фракції демократичної опозиції. Відбувся новий розкол сербської політичної еліти.

18 квітня 2002 р. МТКЮ офіційно оголосив, що очікує від сербської влади видачі 24 осіб, звинувачених у воєнних злочинах і масових убивствах мирного населення.

За цих складних умов тривали перемовини між СРЮ і ЄС у формі посиленого постійного діалогу. 1 листопада 2001 р. при уряді СРЮ в межах Міністерства міжнародних економічних відносин було створено Управління з європейської інтеграції, основним завданням якого була організація і координація процесу інтеграції СРЮ [16, р. 13]. У вересні 2002 р. уряд створив Раду з європейської інтеграції для підготовки країни до вступу в ЄС.

У вересні 2002 р. відбулися президентські вибори в СРЮ, що завершилися безрезультатно через низьку явку виборців. Водночас політична криза охопила і Сербію. Приводом для неї стало завершення терміну повноважень 29 грудня президента Сербії М. Милутиновича. Із вересня 2002 р. і до червня 2004 р. спроби провести президентські вибори в Сербії завершувались невдачею через низьку явку виборців.

У цей час знову загострилися взаємовідносини між Сербією і Чорногорією. Більша частина сербської політичної еліти намагалася зберегти СРЮ. Більша частина чорногорців прагнула до незалежності. На початку 2002 р. Чорногорія фактично була самостійною державою. Республіка мала власний закритий економічний простір, свою валюту, поліцію, схожу на армію, митну службу, проводила самостійну зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну діяльність.

2002 року між Сербією і Чорногорією укладено угоду, за якою обмежувалися повноваження федеральних органів. 4 лютого 2003 р. Скупщина СРЮ ухвалила Конституційну хартію Сербії й Чорногорії, якою офіційно проголошувалося, що СРЮ припинила своє існування, а замість неї на перехідний період утворено нове конфедеративне державне об'єднання під назвою Державний союз Сербії і Чорногорії, коротко "Сербія і Чорногорія" (СіЧ). Включення в європейські структури, особливо в ЄС, було спеціально прописано в Конституційній хартії як одне з основних завдань СіЧ. Водночас було заявлено про наміри входження в північноатлантичні структури і налагодження стратегічного партнерства зі США [3, с. 2].

7 березня 2003 р. президентом "Сербії і Чорногорії" обрано чорногорського політика Светозара Маровича (термін президентства тривав до 2006 р.).

За прем'єрства З. Джинджича ЄС став не лише стратегічним партнером у зовнішній політиці, а й інструментом просування необхідних внутрішніх реформ. Сербська економіка і суспільство поступово модернізувались і наближались до європейських стандартів і цінностей. Це був період, коли Сербія створила більшу частину інституційної структури на підтримку свого вступу до ЄС [16, р. 21, 23]. Діяльність уряду З. Джинджича формувала позитивне сприйняття образу Сербії в ЄС.

12 березня 2003 р. в Белграді на сходах будинку уряду Сербії був застрелений її прем'єр-міністр З. Джинджич. Ситуація в країні різко загострилась. Було запроваджено надзвичайний стан, заарештовано осіб,

які обіймали провідні посади в державі (начальника служби безпеки, начальника генштабу, шефа військової розвідки, заступника головного прокурора, радників колишнього президента В. Коштуніци – усього 18 осіб). Імідж Сербії в країнах ЄС знову погіршився.

18 березня 2003 р. прем'єр-міністром Сербії було призначено висуванця блоку "Демократична опозиція Сербії" Зорана Живковича, який обіймав посаду до 3 березня 2004 р. Новий прем'єр-міністр в основному продовжував євроінтеграційний курс З. Джинджича [16, р. 21]. Для активізації зближення з ЄС 30 травня 2003 р. Народна скупщина Сербії створила Комітет європейської інтеграції як дорадчий орган уряду Республіки Сербія та Комісію з питань координації процесу наближення до ЄС як постійний робочий урядовий орган. 31 липня 2003 р. на рівні державного союзу створено Раду з питань європейської інтеграції як дорадчий орган Ради міністрів СіЧ.

20 – 21 червня 2003 р. Європейська рада під час саміту ЄС – Західні Балкани в Салоніках ухвалила Порядок денний для Західних Балкан, що визначав основні напрями співпраці між ЄС і західно-балканськими країнами. Салонікський саміт остаточно завершив десятилітню міжнародну ізоляцію СРЮ і офіційно визнав Сербію потенційним кандидатом на вступ до ЄС [16, р. 24].

На виконання рішень саміту в Салоніках восени 2003 р. ухвалено Спільну декларацію щодо політичного діалогу між ЄС і Сербією, що стала однією з головних дій програми "Європейського партнерства" і проклала шлях до подальшої інституціалізації регулярного двостороннього політичного діалогу між Сербією та ЄС на рівні міністрів закордонних справ. Основною метою цього діалогу було підготувати Сербію до її майбутньої участі у Спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС і надати їй подальшу підтримку в процесі швидкої інтеграції до ЄС [9].

31 липня 2003 р. сербський уряд ухвалив перший план дій з наближення національних законів до норм ЄС [16, р. 62].

Із кінця 2003 р. і впродовж 2004 р. тривали активні перемовини щодо підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА) Сербії з ЄС. Однак в країні відбувалося деяке ослаблення проєвропейських політичних сил. Відсутність національного консенсусу щодо майбутнього Сербії у складі ЄС викликала занепокоєння в ЄС і провокувало його обережну, вичікувальну тактику під час перемовин. Спостерігалось певне "охолодження" відносин.

У зовнішньополітичній діяльності офіційний Белград відмовився від ідеї поділу Боснії і Герцеговини між Сербією й Хорватією, яку тривалий час культивували С. Милошевич і його хорватський колега Ф. Туджман. У вересні 2003 р. під час офіційного візиту хорватського президента Стіпе Месича до Сербії, він і президент "Сербії і Чорногорії" С. Марович взаємно вибачилися за завдану шкоду (політичну, економічну, моральну) під час війни 1992 – 1995 рр. У листопаді 2003 р. С. Марович зробив аналогічне вибачення у Сараєво – столиці Боснії і Герцеговини. Це стало початком нормалізації відносин між Сербією та Хорватією, Боснією і Герцеговиною.

Водночас позиція Сербії щодо статусу Косова ставала більш жорсткою. 28 серпня 2003 р. Скупщина Сербії ухвалила Декларацію про Косово і Метохію, тим самим підтвердивши територіальну цілісність Сербії.

У листопаді 2003 р. в.о. президента Сербії Н. Мичич через відсутність стабільної парламентської більшості, безрезультативність президентських виборів розпустила Скупщину і призначила нові позачергові парламентські вибори, що відбулися 28 грудня 2003 р. На той час у Сербії налічувалося понад 270 політичних партій. Із 19 партій і коаліцій, що брали участь у виборах,

5-відсотковий бар'єр подолали лише шість. Найбільше голосів уперше здобула СРП В. Николича – 27,6 %, що обстоювала ідею утворення Великої Сербії з територій компактного проживання сербів, категорично відмовлялася від співпраці з Гаазьким міжнародним судом і закликала до зближення з Росією. ДПС В. Коштуніці отримала 17,7%, а ДП – 12,6% голосів виборців. СПС посіла аж сьоме місце за кількістю депутатських мандатів, задовольнившись лише 7,6 % голосами. Для соціалістів це була небачена поразка, найнижчий рейтинг за всю попередню історію СПС. Назагал партії демократичної орієнтації (ДП, СРО і партія "Г 17 +") набрали 42 % голосів. Результати виборів стали показником поразки тих політичних сил, що стали до влади в жовтні 2000 р. Із 18 політичних партій ліберально-демократичного напрямку з колишнього блоку "ДОС", на цей раз до парламенту потрапила лише одна – ДП, яку представляв міністр оборони Б. Тадич. Отже, центристські, ліберальні, реформістські, прозахідні партії не отримали підтримки більшості громадян. Серед населення переважали радикально-націоналістичні настрої. Успіх радикальних націоналістів пояснюється, по-перше, складним економічним і соціальним становищем, відсутністю значних змін у повсякденному житті людей, розчарованістю урядовою політикою, незгодами в демократичному блоці. По-друге, самі радикальні націоналісти стали більш поміркованими, їм хотілося, щоб їх сприймали як сучасну європейську праву партію.

Новим прем'єр-міністром Сербії став лідер ДПС В. Коштуніца. Він сформував кабінет меншості, що спирався на підтримку соціалістів. Програма, представлена урядом в парламенті, включала розв'язання проблеми статусу сербів Косова, збереження сербсько-чорногорської співдружності, інституційні реформи, боротьбу проти корупції та економічні реформи. У зовнішній політиці пріоритетним залишався курс на євроінтеграцію, але за умови збереження територіальної цілісності країни.

За прем'єрства В. Коштуніці проблеми європейської інтеграції втратили свою пріоритетність [16, р. 23]. У відносинах з ЄС уряд насамперед прагнув залучити в країну європейських інвесторів. Прем'єр-міністр зосередився на проблемі Косова, де на початку 2004 р. знову загострилася ситуація. 17 березня 2004 р. антисербські акції в Косові були найкривавіші з 1999 р.

2004 року повноваження парламентського Комітету та урядової Комісії з питань європейської інтеграції були дещо обмежені [16, р. 15, 16, 19 – 20].

У травні 2004 р. Сербія та ЄС підписали Угоду про зближення, що стало першим реальним кроком на шляху вступу країни до цієї міжнародної організації. 13 жовтня 2004 р. Народна скупщина незначною більшістю голосів ухвалила резолюцію про зближення з ЄС. Вона зобов'язувала уряд провести реформи, що мали підлаштувати економіку, внутрішню і зовнішню політику під вимоги копенгагенських критеріїв [16, р. 73, 18].

Парламентські вибори 28 грудня 2003 р., парламентське голосування 13 жовтня 2004 р. за резолюцію про зближення з ЄС стали свідченням відсутності в Сербії єдності щодо темпів і методів європеїзації країни, політичної волі у значної частини парламентарів кардинально змінювати чинну економічну і політико-правову систему згідно зі стандартами ЄС. Незважаючи на це, у 2004 – 2006 рр. реформи тривали, завершувався перехід від одержавленої адміністративно-командної економічної системи до ринкової. Особлива увага в цей час приділялася зближенню сербського законодавства з правовими нормами ЄС. 2005 року створено спеціаль-

ний комітет у парламенті для узгодження національного законодавства з європейським [20, р. 20].

За умов громадської пасивності, після чотирьох невдалих спроб виборів президента Сербії, у пошуках виходу з політичної кризи 26 лютого 2004 р. сербська Скупщина скасувала закон про обов'язкову 50-відсоткову явку виборців під час голосування на президентських виборах. Тепер обраним главою держави вважався той претендент, який набрав абсолютну більшість голосів тих, які взяли участь у голосуванні.

На таких умовах на основі нового виборчого закону в червні 2004 р. відбулися президентські вибори, другий тур яких (при 49 % явки) приніс перемогу Б. Тадичу, за якого свої голоси віддали майже 53,7 % виборців. Т. Николич отримав 45,4% голосів. Перемога на президентських виборах лідера ДП Б. Тадича і формування коаліційного уряду після грудневих 2003 р. виборів у парламент визначили початок нового етапу у відносинах Сербії з ЄС.

Президент Б. Тадич і прем'єр-міністр В. Коштуніца продовжували політику інтеграції Сербії в Європейський Союз. При цьому В. Коштуніца, на відміну від прозахідно налаштованого Б. Тадича, дотримувався більш консервативних позицій, був прихильником обмеженої співпраці з європейськими країнами, негативно ставився до виходу Чорногорії зі складу Югославії й можливості проголошення незалежності Косова. Значну роль у політичному житті країни відігравали націоналісти із СРП.

2004 року делегація Європейської комісії в Белграді у своїх звітах загалом схвалювала перебіг економічних реформ у Сербії та її підготовку до укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС. У квітні 2005 р. урядова комісія СіЧ опублікувала звіт про виконання умов членства в ЄС [2].

В ухваленій урядом у липні 2005 року Національній стратегії з приєднання Сербії до ЄС вперше членство в Європейському Союзі визначено як пріоритет і довгострокову перспективу [14, р. 6 – 8]. Цей документ мав стати фундаментом для прийняття низки національних програм реформ і приведення національного законодавства Сербії у відповідність з правовими принципами ЄС. 12 липня Європейська Комісія рекомендувала розпочати перемовини з СіЧ про вступ. 3 жовтня Рада ЄС схвалила початок перемовин, а 10 жовтня 2005 р. розпочалися перемовини між СіЧ і ЄС про укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію, однак часті зміни сербських учасників перемовин гальмували цей процес [16, р. 18].

У 2004 – 2005 рр. економічне становище Сербії дещо покращилось. 2005 року ЄС відмовився продовжувати пільгові для Сербії торговельні умови [16, р. 39]. Із січня 2006 р. ці заходи були вжиті окремо для Сербії і Чорногорії, тепер двох окремих країн. У цей час ЄС був основним партнером зовнішньої торгівлі Сербії, із часткою понад 50 % як в експорті, так і в імпорті. Загальний обсяг торгівлі між Сербією та країнами ЄС швидко збільшувався: 2006 року майже на 26 % порівняно з 2005 р. 2006 року сербський експорт в ЄС збільшився на 38 % порівняно з 2005 р. Майже 53 % сербського експорту надходило в ЄС і майже половина імпорту (48,5 %) – з ЄС [16, р. 40].

Поліпшення бізнес-середовища та інвестиційного клімату в Сербії сприяло збільшенню капіталовкладень у сербську економіку. 2006 року прямі іноземні інвестиції перевищили 4 млрд. дол. або 13,7 % від ВВП [16, р. 83]. ЄС посів місце основного інвестора в Сербії.

Зближення Сербії з країнами ЄС супроводжувалося інтенсивним політичним діалогом з Росією: у листопаді 2005 р. відбувся візит міністра закордонних справ Росії С.Лаврова в Сербію і Чорногорію, президент Сербії

Б. Тадич відвідав з робочим візитом Росію. Сербія залишалась основним балканським союзником Росії.

11 березня 2006 р. колишній президент Югославії С. Милошевич помер у своїй одиночній камері в тюрмі міжнародного трибуналу ООН від інфаркту. Його смерть знову загострила політичну ситуацію в Сербії та ускладнила її відносини з ЄС.

6 квітня 2006 р. сербський уряд ухвалив важливий документ "План імплементації пріоритетів європейського партнерства" [15]. Але на той час у центрі уваги сербського суспільства вже були не стільки проблеми інституційної трансформації Сербії, скільки проблеми її співпраці з Гаазьким трибуналом і, особливо, питання про статус автономного краю Косова і Метохії. Згідно з даними соціологічних опитувань більше половини жителів Сербії висловлювались за вступ до ЄС. Певна частина сербів виступали за так званий "східний вектор інтеграції" – Митний союз, Єдиний економічний простір з Росією, Білоруссю та Україною. У розв'язанні проблеми Косова частина сербського суспільства і політичної еліти покладала надії на підтримку і допомогу не ЄС, а Росії. Авторитет і вплив Росії в Сербії знову посилювався. Причиною цього була і залежність Сербії від поставок російських енергоносіїв.

Восени 2005 р. на адресу сербського уряду з Брюсселя почали надходити звинувачення у відмові від співпраці в пошуках і видачі Р. Караджича, Р. Младича та Г. Хаджича. 3 травня 2006 р. ЄС призупинив переговори із СіЧ про прийняття цієї країни в Євросоюз через недотримання Сербією копенгагенських критеріїв. Своє рішення ЄС пояснив тим, що сербський уряд не виконував свої міжнародні зобов'язання щодо співпраці з Гаазьким трибуналом, а саме – сербська влада не виконала свою обіцянку видати Гаазькому трибуналу до 30 квітня одного з лідерів боснійських сербів генерала Р. Младича [16, р. 33, 89].

Погіршення відносин між ЄС і Державним союзом Сербії і Чорногорії, особливо Сербією, визначило наперед підсумки референдуму про незалежність Чорногорії та остаточний розпад державної співдружності.

21 травня 2006 р. в Чорногорії відбувся референдум про незалежність країни. На ньому 55,5% виборців висловилися за вихід із союзу із Сербією. У червні 2006 р. парламент Чорногорії ухвалив Декларацію про незалежність, якою проголошувалась незалежність Чорногорії та її вихід із союзу із Сербією. 5 червня 2006 р. Сербія теж проголосила про свою незалежність. Державний союз Сербії і Чорногорії розпався. Закінчилась історія "Другої Югославії".

Висновки. Отже, у 1980-х роках СФРЮ мала найкращі відносини з ЄЕС порівняно з іншими соціалістичними країнами. Розпад СФРЮ, громадянські війни 1991 – 1995 рр. призвели до розриву цих відносин. Крах авторитарного режиму С. Милошевича і приход до влади в СРЮ демократичних, проєвропейськи налаштованих політичних сил у 2000 р. запустили процеси оновлення сербського суспільства і зближення з ЄС. У 2000 – 2003 рр. розпочалась кардинальна внутрішня перебудова країни: перехід від одержавленої командно-адміністративної економіки, авторитарної, фактично однопартійної політичної системи до ринкової економіки і демократичної, багатопартійної, парламентської політичної системи. Цей процес відбувався за умов жорст-

кого політичного протистояння між прибічниками авторитаризму, державного соціалізму й націоналізму із зовнішньою орієнтацією на Росію, з одного боку, і прихильниками демократичного суспільства західноєвропейського зразка з орієнтацією на Євросоюз. Упродовж 2000 – 2006 рр. у Сербії відбулося багато змін, що наближали її до копенгагенських критеріїв членства в ЄС. Однак відсутність національного консенсусу, дещо різне бачення шляхів і методів модернізаційних реформ і перспектив зближення з ЄС серед широкої громадськості і політичної еліти спричинили зниження темпів європеїзації Сербії у 2004 – 2006 рр., припинення у травні 2006 р. перемовин з ЄС про подальше зближення і розпад СРЮ у червні 2006 р. Сербія залишилась наодинці перед необхідністю більш чіткого вибору подальшого шляху цивілізаційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Гуськова Е. Ю. Сербия и Черногория на перепутье. Возможны ли интеграционные процессы на Балканах? / Е. Ю. Гуськова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guskova.ru/w/present/2003-05-30>.
2. Извештај о спремности Србије и Црне Горе за преговоре о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом. 12.04.2005 године [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/studija_izvodljivosti/pdf.
3. Конституционная хартия государственного сообщества Сербии и Черногории [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/archives/592>.
4. Народна скупштина Републике Србије [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/историјат.
5. Новейшая история Сербии и Югославии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.crkvenikalendar.com/history/serbian_history_new.php.
6. Пономарева Е. Партийные системы в пост-Югославии [Електронний ресурс] / Е. Пономарева // Обозреватель – Observer. – 2005. – № 8 (187). – Режим доступу: http://www.rau.ru/observer/N8_2005/8_10.htm.
7. Сагай І. Сербія і Чорногорія на шляху до Європейського Союзу / І. Сагай // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 50, ч. 1. – С. 266–268.
8. Сербия и Черногория [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/search?complete=search?client>.
9. Agreement on a Political Dialogue Declaration [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mfa.gov.yu/Statement/131003_e.html.
10. Drazovic A. EU external economic relation with Serbia (legal trade and economic aspects) / A. Drazovic // Thessaloniki Universit of Macedonia, 2011. – 78 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
11. Government Plan for Implementation of the European Partnership Priorities (adopted on 7 April 2006) [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.google.com.ua>.
12. Lopandić D. Evropski pokret u Srbiji [Electronic resource]. – Mode of access: www.emins.org/sr/publikacije/knjige/03-scgeu.pdf.
13. Lopadić D. Razvoj saradnje Srbije i Crne Gore sa Evropskom unijom / D. Lopadić // Međunarodna politika. – 2003. – Br. 1109. – S. 9–11.
14. National strategy of Serbia for the Serbia and Montenegro's accession to the European Union. – Beograd. – 2005. – 295 s. [Electronic resource]. – Mode of access: www.seio.gov.rs/upload/documents/.../national_strategy-pdf.pdf.
15. Plan for Implementation of the European Partnership Priorities [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esiweb.org/pdf>.
16. Relations between Serbia and the EU [Electronic resource]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/.../sveska02RelationsBetween...
17. Reports on International Assistance to the Republic of Serbia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/international-assistance.72.html>.
18. Resolution on Joining the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/national-documents.224.html>.
19. Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj Uniji. Zbornik radova. – Beograd. Evropski pokret u Srbiji, 2003. – 362 s. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.googl.com.ua/#q=>
20. The Current Status Quo and Prospects for Serbias European Integration. – Bratislava: Slovak Foreign Policy Association, 2008 – 48 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/203>.

Надійшла до редколегії 12.03.14

В. Козлитин, д-р ист. наук, проф.

ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ СЕРБИИ К ЕВРОСОЮЗУ (1991 – 2006 гг.)

В статье анализируются отношения между Сербией (в составе Союзной республики Югославии) и Европейским Союзом, основные этапы и тенденции социально-экономического и общественно-политического развития Сербии, ее международное положение и внешняя политика в 1991 – 2006 гг. Основное внимание сосредоточено на 2000 – 2006 гг. Выделены и охарактеризованы три основные